

"İŞ, GÜÇ" ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE İNSAN KAYNAKLARI DERGİSİ

"IS, GUC" INDUSTRIAL RELATIONS AND HUMAN RESOURCES JOURNAL

2021 Cilt/Vol: 23/Num:2 Sayfa/Page: 63-82

Editörler Kurulu / Executive Editorial Group

Aşkın Keser (Uludağ University)
K. Ahmet Sevimli (Uludağ University)
Şenol Baştürk (Uludağ University)

Editör / Editor in Chief

Şenol Baştürk (Uludağ University)

Yardımcı Editör / Managing Editor

Ulviye Tüfekçi Yaman

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Erdem Cam (Ankara University)
Doç. Dr. Zerrin Fırat (Uludağ University)
Prof. Dr. Aşkın Keser (Uludağ University)
Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Sevimli (Uludağ University)
Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal (İstanbul Ayvansaray University)
Doç. Dr. Gözde Yılmaz (Marmara University)
Dr. Öğr. Üyesi Memet Zencirkıran (Uludağ University)
Assoc. Prof. Dr. Glenn Dawes (James Cook University-Avustralya)

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Prof. Dr. Ronald Burke (York University-Kanada)
Prof. Dr. Jan Dul (Erasmus University-Hollanda)
Prof. Dr. Alev Efendioğlu (University of San Francisco-ABD)
Prof. Dr. Adrian Furnham (University College London-İngiltere)
Prof. Dr. Alan Geare (University of Otago- Yeni Zelanda)
Prof. Dr. Ricky Griffin (TAMU-Texas A&M University-ABD)
Assoc. Prof. Dr. Diana Lipinskiene (Kaunos University-Litvanya)
Prof. Dr. George Manning (Northern Kentucky University-ABD)
Prof. Dr. William (L.) Murray (University of San Francisco-ABD)
Prof. Dr. Mustafa Özbilgin (Brunel University-UK)
Assoc. Prof. Owen Stanley (James Cook University-Avustralya)
Prof. Dr. Işık Urla Zeytinoglu (McMaster University-Kanada)

Ulusal Danışma Kurulu / National Advisory Board

Prof. Dr. Yusuf Alper (Uludağ University)
Prof. Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University)
Prof. Dr. Toker Dereli (Işık University)
Prof. Dr. Nihat Erdoğan (İstanbul Şehir University)
Prof. Dr. Ahmet Makal (Ankara University)
Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)
Prof. Dr. Nadir Suğur (Anadolu University)
Prof. Dr. Nursel Telman (Maltepe University)
Prof. Dr. Cavide Uyargil (İstanbul University)
Prof. Dr. Engin Yıldırım (Anayasa Mahkemesi)
Prof. Dr. Arzu Wasti (Sabancı University)

İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, yılda dört kez yayınlanan hakemli, bilimsel elektronik dergidir. Çalışma hayatına ilişkin makalelere yer verilen derginin temel amacı, belirlenen alanda akademik gelişime ve paylaşma katkıda bulunmaktadır. "İş, Güç," Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, "Türkçe" ve "İngilizce" olarak iki dilde makale yayınlanmaktadır.

"Is, Güc" The Journal of Industrial Relations and Human Resources is peer-reviewed, quarterly and electronic open sources journal. "Is, Güc" covers all aspects of working life and aims sharing new developments in industrial relations and human resources also adding values on related disciplines. "Is, Güc" The Journal of Industrial Relations and Human Resources is published Turkish or English language.

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited

“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi - © 2000-2021

“Is, Guc” The Journal of Industrial Relations and Human Resources - © 2000-2021

İÇİNDEKİLER

Yıl: 2021 / Cilt: 23 Sayı: 2

SIRA	MAKALE BAŞLIĞI	SAYFA NUMARALARI
1	Arş. Gör. Dr. Büşra HALİS ÖZTÜRK , Türkiye’de Yeni Nesil İş ve İşyerleri: Sanal Çalışma ve Ortak Çalışma (Co-Working)	5
2	Nüket BOZKURT, Prof.Dr.Senay YÜRÜR, Araş.Gör. Filiz ERCAN, Hangi Yöneticiler Daha Adil Algılanıyor?: Yöneticinin Kişiliği Açısından Bir Analiz	29
3	Dr.Öğr.Üyesi Emre KOL, Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitimi Veren Bölümlerin Profili Üzerine Bir Değerlendirme	49
4	Melih TUTAR, Prof.Dr.Tahir BAŞTAYMAZ, Atık Madde Toplayıcılarının Çalışma Koşulları Ve Örgütlenme Deneyimleri: Ankara Örneği	67
5	Celal TOLGAY, Lyons Çalışma Değerleri Ölçeği’nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması	87

ATIK MADDE TOPLAYICILARININ ÇALIŞMA KOŞULLARI VE ÖRGÜTLENME DENEYİMLERİ: ANKARA ÖRNEĞİ¹

WORKING CONDITIONS AND ORGANIZATIONAL EXPERIENCES OF WASTE COLLECTORS: THE CASE OF ANKARA

Melih TUTAR²

Prof.Dr.Tahir BAŞTAYMAZ³

ÖZET

G ünümüzün dezavantajlı çalışan gruplarından birisi olan atık madde toplayıcılarının olumsuz çalışma koşulları ve yasal statü dışında kalmaları Türkiye’de çözüm bekleyen sorun alanlarından birisidir. Bu çalışmanın temel amacı atık madde toplayıcılarının çalışma koşulları ve örgütlenme deneyimlerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçtan hareketle Ankara ilinde on yedi atık madde toplayıcısına yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda atık madde toplayıcılarının en temel problemi yasal statü dışında kalmalarıdır. Bu durum çalışma koşullarının insan onuruna yakışmayan bir biçimde gelişmesine neden olmaktadır. Nitekim atık madde toplayıcıları ortaya çıkan olumsuz çalışma koşullarını minimum düzeye indirebilmek ve yasal statü kapsamına girebilmek için Ankara ilinde dernek düzeyinde örgütlenme girişiminde bulunmaktadırlar. Derneğe üye olan katılımcıların karşılaştıkları güçlüklerin azaldığı araştırma kapsamında elde edilen bulgulardandır.

Anahtar Kelimeler: Atık madde toplayıcıları, Türkiye’de atık madde toplayıcıları, Atık madde toplayıcılarının örgütlenmesi

1 Bu çalışma Prof. Dr. Tahir BAŞTAYMAZ danışmanlığında yazarın “Enformel Bir İstihdam Türü Olarak Atık Madde Toplayıcılarının Sosyal ve Ekonomik Görünümü: Ankara Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Bursa Uludağ Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Doktora Öğrencisi

3 Bursa Uludağ Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi

ABSTRACT

Unfavorable working conditions and being out of legal status of waste collectors, one of today's disadvantaged working groups, is one of the problem areas waiting for a solution in Turkey. The main purpose of this study is to reveal the working conditions and organizational experiences of waste collectors. For this purpose, semi-structured in-depth interview technique was applied to seventeen waste collectors in Ankara. As a result of the interviews, the most basic problem of waste collectors is that they are out of legal status. This situation causes working conditions to develop in a way that is not befitting human dignity. As a matter of fact, waste collectors attempt to organize at the level of associations in Ankara in order to minimize the negative working conditions. It is one of the findings obtained within the scope of the research that the difficulties faced by the participants who are members of the association have decreased.

Keywords: Waste collectors, Waste collectors in Turkey, Organization of waste collectors

GİRİŞ

Küresel boyutta geri dönüşüm büyük bir öneme sahiptir. Tüketim toplumunun varlığı insanların her an atık üretme potansiyeline neden olmuştur. Söz konusu atıkların geri dönüşüm safhasına gelmeden enformel yoldan atık madde toplayıcıları tarafından toplanması Türkiye’de çözüm bekleyen önemli sorunların başında gelmektedir. Atık ekonomisi içerisinde yer alan ve geri dönüşüm sektörü içerisinde üretilen gelirden en az payı alan atık madde toplayıcıları sistemin içerisinde en fazla zarar gören çalışan kesimi olarak ifade edilmektedir.

Atık madde toplayıcıları genellikle kırsal kesimlerden veya büyükşehir dışında kalan küçük şehirlerden kentlere göç eden ancak formel sektörde iş bulamadıkları için enformel sektörde çalışan insanlardan oluşmaktadır. Nitekim toplayıcılar atık toplarken birçok zorluk ile karşı karşıya kalarak yoksulluğu derinlemesine yaşamaktadırlar.

Çalışmanın ana grubunu atık madde toplayıcıları oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı atık madde toplayıcılarının çalışma koşulları ve örgütlenme deneyimlerini ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde; atık madde toplayıcıları ve örgütlenme deneyimleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise atık madde toplayıcılarına ilişkin araştırma bulguları ele alınmıştır.

1. Atık Madde Toplayıcıları

Atık madde toplayıcılarını ikiye ayırmak mümkündür. Bunlar; atıkların toplanması, taşınması ve bertaraf edilmesi işlerini yapan belediyelerde (formel sektörde) istihdam edilen işçilerdir. İkincisi ise enformel bir istihdam türü olan atık madde toplayıcılarıdır (Nas & Jaffe, 2003: 339). Atık madde toplayıcıları genel olarak “*katı atık toplayıcıları, katı atık işçileri, kâğıt toplayıcıları, geri dönüşüm işçileri, çöp insanları, atık madde işçileri, kağıtçılar*” gibi farklı şekillerde adlandırılmaktadırlar (Oran, 2019: 57).

Gelişmekte olan ülkelerin tamamında “*enformel sektörde*” çalışan gruplar bulunmaktadır. Buradaki enformel terimi; “*sürekliliğin olmaması, yasa ve yönetmeliklerin dışında kalınması, aile emeğine dayanan ve ufak sermayeli küçük ölçekli işletmeleri*” kapsamaktadır (Salahuddin & Shamim, 1992’den akt. Ahmed & Ali, 2004: 469).

İnsanların atık toplama işini yapmasındaki ana faktör “*ekonomiktir*”. İnsanlar açlık ve atık madde toplayıcılığı arasında seçim yapmak durumunda kaldıklarında birçok yoksul insan bu işi seçmektedir

(Medina, 2008: 1). Bu bağlamda atık madde toplayıcılığı özellikle işsizlik ve yoksulluğun yoğunlaştığı dönemlerde insanların gelir elde etmesini sağlayan ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır (Oran, 2019:17).

Atık madde toplayıcılığı sektörü özellikle 1980'li yıllarda yoğunlaşan ve varlığını hissettirmeye başlayan neo-liberal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkan bir işkolu olarak ifade edilmektedir. Buradan anlaşılan atık madde toplama sektörü neo-liberal uygulamaların yarattığı noksanlıklardan değil, bu politikaların işliyor olmasından ortaya çıkan bir sektördür. Nitekim atık madde toplama sektörü; kırsal bölgelerden veya büyükşehir dışında kalan küçük şehirlerden kentlere gelen insanların burada geçimlerini sağlamaya itmiş ve ilk başlarda geçici olarak görülen bu sektör gitgide kalıcı bir hale gelmiştir (Altuntaş, 2008: 34-36). Bu bağlamda enformel istihdamın sonuçlarından biri; göç alan büyük metropol şehirlerde gerçekleştirilen "atık toplama" işidir. Yoksul insanların hayatta kalabilmek için bir fırsat haline getirdiği atık madde toplayıcılığı gittikçe önem taşıyan bir iş haline gelmiştir. Bu insanlar yoksul kesim içerisinde en alt tabakayı temsil etmektedirler. Nitekim atıkların toplanması, ayrıştırılması ve geri dönüşümü belediyelere ait bir iş olmasına rağmen toplumun ekonomik ve etnik olarak en alt tabakasında olanların hayatta kalabilme aracı haline gelmesi açısından önem taşımaktadır (Sarı, 2006: 130-131).

Atık madde toplayıcıları ve atıkları alan alıcılar arasında bir iş bölümü mevcut iken, atık madde toplayıcıları arasında herhangi bir iş bölümü bulunmamaktadır. Atık madde toplayıcıları ile alıcı arasında herhangi bir sözleşme de bulunmamaktadır. Her atık madde toplayıcısı topladığı atığın türüne ve ağırlığına göre bir ücret elde etmektedir (Birkbeck, 1978: 1176). Ayrıca atık madde toplayıcıları sağlıklı koşullarda ve düşük ücret ile çalışmaları, genel olarak bir sosyal güvenceye sahip olmamaları ve toplum tarafından farklı şekillerde anlamlandırılmaları sebebiyle toplumsal açıdan dışlanmayı en üst düzeyde yaşayan kişiler olarak ifade edilmektedir (Özsoy, 2012: 106). Gelişmekte olan ülkelerde işsizlik sayılarının yüksek olması nedeniyle insanlar istedikleri zaman atık toplama işine başlayabilmektedir. Atık madde toplama sektörü Oran'ın deyiimiyle "bariyerlerin olmadığı bir dünyadır" (2019: 62-63).

Belediyeler atık madde toplayıcılarını sorun olarak görmektedirler. Belediye yetkilileri genellikle toplayıcıların faaliyetlerini yasaklamaktadırlar. Nitekim bu süreç toplayıcıların düşük ücret ve ağır çalışma koşullarında yaşamlarını sürdürmelerine neden olmaktadır (Medina, 2008: 1). Günümüzde çevreye ve insan sağlığına önemli katkıları olan atık madde toplayıcılarının yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve ailelerinin geçimlerini sağlamaları için çalışmaktan başka çareleri bulunmamaktadır. Ancak yasaklayıcı politikalar gündeme geldiğinde bu işi yapan insanlar yasa dışı yollara başvurabilmektedir. Bu çeşit yasaklayıcı politikalar toplayıcılar arasında huzursuzluklar yaratmaktadır (Şişman, 2018: 146). Ayrıca belediyelerin atıkları toplama işinde belli bir uzmanlık sahibi olan toplayıcıların istihdamına yönelik politikalar yaratmak yerine atık toplama işini özelleştirme yönünde uygulamalara ağırlık verdiği görülmektedir (Altuntaş, 2008: 55).

Atık madde toplayıcılığı konusunda son 20 yılda çalışma koşullarını iyileştirmek için birçok destekleyici program faaliyete geçirilmiştir. Genel olarak bu konuda sivil toplum kuruluşları ve toplum esaslı kuruluşlar tarafından destekleyici uygulamalar dikkate değerdir. Ayrıca sadece kamu kurumları otoriteleri tarafından değil uluslararası kurumlar tarafından da destekleyici uygulamaların yapıldığı görülmektedir (Wilson vd., 2006: 805).

2. Türkiye'de Atık Madde Toplayıcıları

Türkiye'de atık madde toplayıcılığının ne zaman başladığı belirsiz olsa da 21. yüzyıldan itibaren bir sorun haline geldiği ifade edilmektedir. Nitekim kapitalist üretim anlayışının varlığıyla ortaya çıkan tüketim toplumunun ana eksenini "tüketmek için üretim" anlayışını hâkim kılmıştır. Yani atık madde

toplayıcıları tüketim toplumunun bir sonucu olarak, bir başka deyişle neo-liberal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Oran, 2019: 18). Nitekim “*çöpten kazanma*” küreselleşmenin yarattığı ve etkilediği tüm sonuçları görülebilir kılmaktadır (Altuntaş, 2008: 33).

Atık madde toplayıcılığı günümüzde yerel belediyelere ait bir çalışma olmaktan çıkmış, ulusal bir boyut taşıyan ve insani nitelikleri ağır basan bir çalışma biçimi haline gelmiştir (Bilir, 2006: 14). Türkiye’de geri dönüşümün iki farklı ayağı bulunmaktadır. Bu ayaklardan ilki; enformel ve örgütsüz bir biçimde çalışan atık madde toplayıcıları ve belediye çöplüklerini ihale yoluyla alan taşeron firmaları aracılığıyla istihdam edilen bağımsız atık madde toplayıcıları olarak ifade edilmektedir. İkincisi ise yerel yönetimler yani belediyeler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Kılınç, 2015: 150- 151).

Topladıkları atıkları toptancılar veya depo yetkililerine satan atık madde toplayıcıları genel olarak bu atıkları yaşadıkları yerlere yakın yerlerde bulunan gecekondu veya depoların yanlarındaki alanlarda biriktirmektedirler. Depoya getirilen atıklar türlerine uygun bir biçimde ayrıştırıldıktan sonra tartılarak kilosuna göre atık madde toplayıcısına ödeme yapılmaktadır. Ardından bu atıklar lisanslı geri dönüşüm firmalarına gönderilmektedir (Bilir, 2006: 14).

Şişman’a göre “*kahraman*” olarak nitelendirilmesi gereken bu insanlar genellikle kötü koşullarda çalışmakta ve olumsuz davranışlarla karşılaşmaktadırlar. Düşük gelir elde eden atık madde toplayıcıları kentsel yoksulluğun önemli bir simgesi olarak ifade edilmektedir. Nitekim Türkiye’de atıkların toplanması, depolanması ve geri dönüşümü aşamalarının özelleştirilmesi sonucu toplayıcıların olanaklarının daha da kısıtlı hale geldiği söylenebilir. Bu bağlamda sosyal hak ve güvencelere ulaşma zorluğu, kentsel imkanlara ulaşamama ve yasal mevzuatın sistem dışında bırakması dolayısıyla sigortasız çalışma, kötü çalışma koşulları ve sağlık risklerinin varlığı önemli ve çözülmesi gereken sorunlarının başında gelmektedir (Şişman, 2018: 139-145). Tüm bunlar göz önüne alındığında bu sektörün varlığı Dinler ‘in (2014: 55) deyimıyla “*sahipsiz ve yalnız bırakılmış*” bir sektör olarak ifade edilmektedir.

Oran’a (2019: 19) göre Türkiye’de atık piyasasının çeşitli aktörleri bulunmaktadır. Bunlar; atık madde toplayıcıları, yerel yönetimler, aracı kişiler veya ardiye sahipleri, toplayıcı ve ayrıştırıcı firmalar (TAT), geri dönüşüm firmaları veya yetkilendirilmiş kuruluşlar ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olarak sayılabilir.

Türkiye’de atık madde toplayıcılarının sayısı hakkında resmi olarak açıklanan bir veri bulunmamaktadır. Ancak Sokak Atık Toplayıcıları Derneği (SATDER)’e göre sayıları 500 bine ulaşan atık madde toplayıcıları birçok sorun ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar; ayrımcı ve küçümseyici davranışlar, uzun çalışma saatleri, sağlık problemleri, sosyal güvencelerinin olmaması, barınma ve yoksulluk olarak sıralanabilir (İyiyaydın, 2018: 54-55).

3. Atık Madde Toplayıcılarının Örgütlenmesi

Dünyanın çeşitli ülkelerinde dernek ve kooperatifler atık madde toplayıcılarının yasal olarak tanınmasında büyük rol oynamışlardır (ILO, 2019:5). Nitekim küresel düzeyde enformel sektörde istihdam edilen kişilerin korunması amacıyla derneklerin, kooperatiflerin ve sendikaların sayısında artış görülmektedir (Kapar, 2007: 100). Atık madde toplayıcılarının dernek veya kooperatif oluşumlarının arkasında bu insanların daha iyi gelir, çalışma koşulları ve yaşam seviyesi elde etmek istemeleri yatmaktadır. Nitekim böyle bir durumda toplayıcıların “*yoksulluğun kısır döngüsünü*” kırabilmek için dernek veya kooperatiflerde örgütlenmeleri önem taşımaktadır. Bir başka deyişle dernek ve kooperatifler üyelerinin daha iyi bir yaşam seviyesi elde etmeleri, yaptıkları işin onurlandırılmasını sağlamayı ve sanayi ve otoriteler karşısında pazarlık güçlerini arttırmaları açısından büyük önem taşımaktadırlar. Atık madde toplayıcılarının dernekleşme veya kooperatifleşme uygulamaları Güney Amerika ve Asya’da yaygınlık

göstermektedir. Bu dernekleşme ve kooperatifleşme çalışmaları esnasında sivil toplum örgütleri de çalışmalarda önemli bir rol üstlenmektedir (Medina, 2008: 59-67).

Atık madde toplayıcılarının organize bir şekilde hareket etmesinde sosyal statü, çalışma koşulları ve gelir yaratma gibi birçok sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu işi yapan kişiler ne kadar az organize olurlarsa topladıkları ikincil hammaddelere o kadar az değer katabileceklerdir. Ayrıca bu malları sattıkları kişilere karşı savunmasız bir şekilde hareket edeceklerdir (Wilson vd., 2006: 800). Bir başka deyişle atık madde toplayıcıları örgütsüz pozisyonda olduklarında topladıkları geri dönüştürülebilir atıkları aracı depolara veya lisanslı fabrikalara sattıklarında pazarlıksız konumda bulunacaklardır (ILO, 2019: 1). Örneğin; günümüzde Brezilya atık madde toplayıcılarının örgütlenmesinde en ön saflarda yer alan ülkelerden biri olmuştur. Sivil toplum örgütleri ve işçi kooperatifleri atık madde toplayıcıları için çeşitli faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetler sayesinde atık madde toplayıcılığı bir meslek olarak Brezilya'da tanınmıştır (Dias, 2011: 1-2). Brezilya'da atık madde toplayıcılarını tek çatı altında toplayabilmek için çeşitli çalışmalar yürütülmekte ve kooperatiflerin oluşumu desteklenmektedir. Brezilya'nın sadece Rio kentinde 2500 üyeye sahip 14 kooperatif bulunmaktadır (Medina, 2008: 61). Brezilya'da atık madde toplayıcılığı meslek sınıflandırılmasına 2001 yılında dahil edilmiştir. Brezilya'da kabul edilen mevzuatın hayata geçirilmesinde kooperatiflerin rolü büyük olmuştur. Örnek vermek gerekirse Brezilya'da 1990 yılında atık madde toplayıcılarının sesi olan ve onları temsil eden ASMARE adlı birlik kurulmuştur. ASMARE atık madde toplayıcılarını temsilen birçok program ve çalışmalara katılmıştır (ILO, 2019:2). Hindistan'da ise 1972 yılında kurulan Kendi Hesabına Çalışan Kadınlar Birliği (SEWA), ev işçileri, sokak satıcıları ve atık madde toplayıcıları gibi enformel olarak çalışan kadınları organize etmektedir (Gallin, 2002: 25-26). SEWA, kendi hesabına çalışan kadınların örgütlenmesini sağlamak ve farklı alanlarda çalışan bu kadınlar arasında koordinasyon sağlama amacındadır. SEWA, hem ekonomik olarak iyileşme hem de sosyal açıdan iyileşme ve ilerlemeyi amaçlamaktadır (Selçuk, 2002: 116). Hindistan'da kadın işçilerin %94'ü enformel sektörde çalışmaktadır. SEWA'nın ana amacı kadın işçileri tam istihdam için örgütlemektir. Bunun yanında kadınların iş güvenliği, gelir güvenliği, gıda güvenliği ve sosyal güvenlik haklarını elde edebilmesi amaçlanmaktadır.

Atık madde toplayıcıları organize bir şekilde hareket ederek hükümet ile pazarlık konularını güçlendirebilir ve yoksulluğun üstesinden gelebilirler. Beraber çalışarak faaliyetlerinin yasallaştırılmasını sağlayabilirler. Kooperatifler halinde örgütlenerek sözleşmelere konu olabilir yani yasal olarak tanınabilirler. Örneğin Brezilya ve Kolombiya'da atık madde toplayıcılığı faaliyetleri hükümet tarafından desteklenmektedir. Yasal olarak tanınmanın avantajlarından biri de sözleşmelere ve geri dönüşüm programları konu olabilmeleridir. Bu işin iyileştirici adımlardan ilki; atık madde toplayıcılığını ulusal düzeyde yasal hale getirebilmektir. Brezilya örneğinde olduğu gibi enformel istihdamın bir parçası olan atık madde toplayıcılarına yapılan destekleyici programlar sayesinde ulusal düzeyde yasallaştırılması bu kişilerin geri dönüşüm ve atık yönetimi programlarına katılabilmesini sağlamıştır (Medina, 2008: 1-3).

Atık madde toplayıcılarının örgütlenmesi için aralarından bir lider çıkması ve liderin çalışanların sorunlarını çözücü bir yaklaşım izlemesi gerekmektedir. Bunun sonucunda toplayıcılar ve lider arasında güven mekanizması oluşması gerekmektedir. Bir anlamda var olan sorunlar çözülmeden güven mekanizması çalışmayacak ve güven mekanizması çalışmadan da atık madde toplayıcılarının örgütlenmesi mümkün olmayacaktır (Dinler, 2014: 130).

Örgütlenmeler söz konusu olduğu zaman çalışma koşullarında iyileşme ve elde edilen gelirlerde gözle görülür bir artış sağlanmaktadır. Örgütlenme sayesinde atık madde toplayıcılarını ilgilendiren düzenlemeler hayata geçirilmektedir. Dernek veya kooperatifler yoluyla örgütlenen toplayıcılar, uygun koşullarda krediler alarak çalışma koşullarını daha iyi seviyelere taşımaktadırlar. Bu sayede atık madde

toplayıcılarının gelirlerinde artış sağlanmaktadır. Aynı zamanda tek çatı altında toplanan atık madde toplayıcılarının örgütlenmesi; kendileri ve aileleri için eğitim ve sağlık olanakları yaratılmasını, meslek edindirme kursları verilmesini ve atık madde toplayıcılarının farklı alanlara karşı bakış açısı kazanmasını sağlamaktadır (Yardımcı & Saltan, 2007: 229).

4. Araştırma Metodolojisi

4.1 Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın ana eksenini atık madde toplayıcıları oluşturmaktadır. Bu amaçtan hareketle araştırmanın amacı atık madde toplayıcılarının çalışma koşulları ve örgütlenme deneyimlerini ortaya çıkarmaktır.

Araştırma nitel araştırma yaklaşım türlerinden "*fenomenolojik*" yaklaşım esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni araştırma konusu gereği atık madde toplayıcılarının çalışma koşulları ve örgütlenme gibi süreçlerin atık madde toplayıcıları tarafından "*deneyimlenen*" ve bu deneyimlerin "*özünün*" tartışılmak istenmesidir. Bu anlamda fenomenolojik çalışma, "*birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamının tanımlanması*" olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda fenomenoloji; "*neyin, nasıl*" deneyimlendiğini gösteren bir araştırma olarak insanların deneyimlerinin "*özünün*" ortaya çıkarıldığı ve tartışıldığı bir çalışma biçimidir (Giorgi,1997: 236; Creswell, 2018: 77-83; Gönç Şavran, 2019:118-119).

4.2 Veri Toplama Yöntemi ve Süreci

Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan "*görüşme*" yöntemi kullanılmıştır. Araştırma esnasında görüşme yönteminin bir parçası olan "*yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme*" yöntemi kullanılmıştır.

Görüşmeler Temmuz 2019'da toplamda beş gün sürmüştür. Görüşmeler esnasında hem ses kayıt cihazı yardımı ile kayıtlar tutulmuş hem de notlar alınmıştır. Gidilen belli yerlerde araştırma fotoğrafları ile desteklenmiştir. Görüşmeler yol kenarlarında, parkta ve atık madde toplayıcıların yaşadıkları depo/metruk binalarda gerçekleştirilmiştir. Görüşme sorularının katılımcılar tarafından anlaşılmadığı kısımlarda sorular daha basite indirgenerek tekrar sorulmuştur. Katılımcılar genel olarak isimlerinin verilmesinin de kendileri için sorun olmayacağını bildirmişlerdir. Ancak katılımcı isimleri araştırma raporunda K1, K2, K3, K4... şeklinde verilecektir.

Araştırma kapsamında 17 atık madde toplayıcısı ile 15-57 dakikalık görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen katılımcıların 10'u dernek üyesi (Sokak Atık Toplayıcıları Derneği) ve 7'si dernek üyesi değildir. Katılımcılar ile Çankaya (Dikmen - 8 katılımcı ve Kızılay - 1 katılımcı), Altındağ (İskitler - 5 katılımcı) ve Etimesgut (Eryaman- 3 katılımcı) ilçelerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

4.3 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın amacı çalışma koşulları ve örgütlenme deneyimlerini ortaya çıkarmaktır. Nitekim araştırma kapsamı bu amaç çerçevesinde şekillendirilerek sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda araştırma verileri katılımcılara yöneltilen görüşme soruları ve katılımcılar tarafından verilen cevaplar ile sınırlıdır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığını atık madde toplayıcılarına ulaşma güçlüğü oluşturmaktadır. Nitekim görüşme yapılan katılımcıların 10'una dernek aracılığı ile ulaşılmıştır. Katılımcıların 7'si (dernek üyesi olmayan) ile yoğun ikna çabaları sonucu görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında 21 atık madde toplayıcısı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ancak yeteri kadar Türkçe bilmemeleri, işe kısa süre önce başlamış olmaları ve kendilerini ifade etmeleri konusunda yetersiz kalmaları nedeniyle katılımcılardan 4'üne ilişkin araştırma verileri bulgulara yansıtılmamıştır. Ayrıca katılımcılardan 3'ü ses kayıt cihazı ile kayıt yapılmasını kabul etmemiştir. Çalışmanın amacı konusunda detaylı bilgi verilmesinin ardından 2 katılımcı ses kaydı alınmasını kabul etmiştir. Diğer katılımcı ise çekincelerinden dolayı ses kaydı alınmasını kabul etmemiştir. Bu durum araştırmanın diğer bir sınırlılığını oluşturmaktadır.

5. Atık Madde Toplayıcılarının Çalışma Koşulları ve Örgütlenme Deneyimlerine İlişkin Araştırma Bulguları

5.1 Atık Madde Toplayıcılarının Göç Süreçleri ve İşe Başlama Nedenleri

Günümüzde kentlerde var olan "*kentsel yoksulluk*" olgusu göçmenlik ile sıkı bağları olan bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bu noktada kentsel yoksulluk ve göç ilişkisi arasında çift taraflı bir ilişki söz konusudur. Bunlardan ilki; gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde kentsel yoksulluk olgusunun meydana gelmesinde göçün önemli bir etkisinin olduğu ifade edilmektedir. İkincisi ise kentlerde var olan yoksulluktan en fazla etkilenen kesimin göçmenler olmasından gelmektedir. Bir anlamda göçün kentsel yoksulluğun "*kurucu*" bir basamağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kaygalak,2001: 132-135).

Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bölümü kırsal kesimden kentlere doğru göç etmektedir. Ancak kentlerde var olan sanayi istihdamı aynı hızla büyümediğinden kentlere göç eden insanlar formal sektörde iş bulamamaktadır. Bunun sonucunda ücretli istihdamın dışında kalan insanlar kendi işlerini kendileri oluşturmaktadır. Bir ekonomide formal sektörün insanlara istihdam yaratmada yetersiz kalması durumu enformel sektörün ekonomi içinde sürekli bir hale gelmesine neden olmaktadır. Kentlerde modern ekonomik faaliyetlerdeki yatırımlar sanayileşmiş ülkelere "*kapital yoğun teknolojilerin*" ithal edilmesini zorunlu hale getirmektedir. Böylece modern sektör istihdamının içerisine giremeyen kesim yoğun bir "*işgücü arzı fazlalığı*" oluşturmaktadır. Kentlerdeki bu işgücü arzı fazlalığı "*işsiz*" olarak işsizlik sigortası vasıtasıyla desteklenmediği sürece insanlar kendi çalışma alanlarını kendileri yaratmak durumunda kalacaklardır (Ekin, 1995: 36-39). İşsizlik sigortasının var olduğu ancak kapsamının geniş olmadığı durumlarda ise işsiz kalanların yine büyük bir kısmı enformel çalışma biçimlerinde istihdam edileceklerdir (Özşuca ve Toksöz, 2003: 46).

Kentlere göç yeni sorunlar meydana getirmektedir. Göç ile kent nüfusunun artış göstermesi ve istihdam, tüketim, sağlık, eğitim vb. ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan sorunların var olması insanların kentlerde yaşamlarını sürdürebilmeleri için enformel sektörde çalışmaya itmektir (Aytaç, 2018: 19). Bir başka anlatımla Türkiye kentleşmenin yarattığı ve yaratacağı sorunları enformelleşme ile atlatmaktadır. Enformelleşmenin gücü ve dinamizmi ile Türkiye kentleşmenin yarattığı sorunları tam olmasa da belli çerçevede üstesinden gelebilmeye çalışmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 96). Bu bağlamda Ekin'in (1995: 39) deyişiyle bu açıdan bakıldığında enformel sektör bir "*emek süngeri*" işlevi görmektedir. Yani enformel sektör aşırı emme kapasitesi ile formal sektör dışında kalan kesimlere istihdam olanakları sağlamaktadır. Formal sektöre giriş zorluğuna karşın enformel sektöre girişin kolay olması insanların bu sektörde istihdam edilmelerinin ana faktörüdür. Nitekim kentlerde formal sektörde iş bulamayan insanlar için "*bekleme odası*" olarak nitelendirilen enformel sektör, insanlara yaşama ve çalışma olanağı sunan ve kentlerin yapısal bir sorunu haline gelen çalışma alanı olarak ifade edilmektedir (Ekin, 1995: 105-106). Kıray'a (1964: 7) göre ise toplumda değişimin sorunsuz olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve temel yapının içinde yer almayan kurumlara, ilişkilere, değerlere ve

fonksiyonlara “*tampon mekanizmalar*” adı verilmektedir. Bu tampon mekanizmalar ile sosyal yapının çeşitli bölümleri birbirine bağlanmaktadır. Bu sayede toplumun göreceli bir şekilde dengede kalması sağlanmış olmaktadır. Enformel sektörün işsiz kalan bireylere Kıray’ın deyiimiyle “*tampon mekanizma*” görevi üstlenerek enformel olarak istihdam edilmeleri ve bu sayede görece toplumun dengede kalması sağlanmaktadır. Böylelikle toplumda çözülme ve buhranın gerçekleşmesi önlenmektedir. Bir başka deyişle kentsel enformel sektör, devlet ve sermaye sınıfı açısından düşünüldüğünde ekonomik krizlerin ve işsizliğin yaratması muhtemel sorunlarına karşı bir tampon mekanizma işlevi üstlenmektedir (Atauz ve Gökçeli, 1992: 23).

Geçmişten günümüze var olan göçün insanlara etki eden en önemli sonucu işgücü ve istihdam yapısındaki değişimdir. Göç eden insanların göç etme sebeplerinin temel nedeni “*ekonomik*” sebeplidir. Yani kente göç eden insanların ilk hedefi iş bulmaktır. İşgücü piyasası açısından bakıldığında göç işgücü talebinin işgücü arzını karşılayamadığı durumlarda zorunlu hale gelmektedir. Bu durumda kentlerde “*yedek işgücü ordusunun*” oluşmasına neden olmaktadır. (Başel, 2006: 308).

Araştırma kapsamından elde edilen bulgulardan K16’nın Ankara’ya göç etme nedenini memleketinde yaşanan siyasi olaylar oluşturmaktadır. K16’nın “*ya hırsızlık yapacağım ya da kötü işler yapacağım*” sözleri Özgen’in (2006: 11) şu ifadelerini destekler niteliktedir: “*günümüzde bir şehrin en yoksullarından ziyade en itilmiş ve en çaresiz grupları atık toplama işine yönelmektedirler*” demiştir. Katılımcıların hepsi atık madde toplama işini mecburiyetten yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda tüketim toplumunun zorunlu sonuçlarından biri olan yeni yoksulluk tabiri “*umutsuzluk*” üretmektedir. Nitekim neo-liberal politikalar sonucunda yaratılan gelirin insanlar arasında adaletsiz dağıtılması insanların umutlarını yok etmektedir (Karakaş, 2010: 9).

Tüm bu bilgiler ışığında katılımcılar göç etmelerinin ana sebebinin “*ekonomik ve zorunlu*” niteliklere sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların atık madde toplama işine başlamalarının ana nedenini “*işsizlik*” oluşturmuştur. Nitekim atık madde toplayıcıları metropol şehirlere göç eden büyük bir kitlenin yaşama tutunmasını sağlayan ve git gide kalıcı bir hâle gelen geri dönüşüm sektörünün önemli bir parçasını oluşturur duruma gelmiştir (Altuntaş, 2008; 36).

Katılımcılar açısından formel olarak istihdam edilmek daha istenilir olmasına rağmen bu faaliyetlerin enformel sektörün sayısına göre daha az olması insanları enformel çalışma biçimlerine yönlendirmektedir. Enformel faaliyetler düşük gelirli ve güvencesiz olmasına rağmen “*hiç yoktan iyidir*” diye bakılmaktadır (Portes vd., 1992, 42). Ayrıca Yardımcı ve Saltan (2007: 217-222) atık madde toplayıcılığını; “*koşullar iyileştiğinde bırakılacak bir iş olarak başlanan ama koşulları değiştirecek birikimi sağlamadığından hiç bırakılmayan bir iş*” olarak ifade etmektedir.

5.2 Atık Madde Toplayıcılarının Çalışma Koşulları ve Örgütlenme Deneyimleri

5.2.1 Atık Madde Toplayıcılarının Çalışma Koşulları

Atık madde toplayıcıları topladıkları atıklara ve bu atıkların türlerine göre kilogram başı gelir elde etmektedirler. Bu bağlamda atık madde toplayıcılığı günümüzde emek yoğun bir iş olarak göze çarpmaktadır. Çünkü atık madde toplayıcıları ne kadar geri dönüştürülebilir atık toplarlarsa o kadar gelir elde etmektedirler. Çek çek ile atık toplayanların yanında kamyonet ve motorlar ile atık toplayanlar da görülmektedir.

Ankara’da yapılan görüşmelerde Altındağ (İskitler) ve Çankaya (Dikmen)’de katılımcıların topladıkları atıkları hem depo hem de yaşam alanı olarak kullandıkları metruk binalarda ayrıştırdıkları gözlemlenmiştir. Dikmen’de toplanan atıklar depoda görevlendirilen kişiler tarafından ayrıştırılmaktadır.

Çankaya (Kızılay)'da katılımcının atıkları Kızılay'da bir ara sokakta çocukları ve diğer çalışma arkadaşları ile ayrıştırdıkları rapor edilmiştir. Etimesgut (Eryaman)'da iki katılımcının atıkları minibüsleri aracılığıyla topladıkları ve ayrıştırma işlemlerini evlerinde gerçekleştirdikleri rapor edilmiştir. Eryaman'da atık toplayan diğer katılımcı ise topladıkları atıkları evinin yanında biriktirdiği ve ayrıştırma işleminde çocuklarının yardım ettiğini ifade etmiştir. Nitekim günün büyük bir bölümünü geri dönüştürülebilir atık toplayarak geçiren atık madde toplayıcıları topladıkları atıkları metruk binalarda (depo ve yaşam alanları) veya evlerinde (gecekondu veya apartman yakınları) ayrıştırarak lisanslı geri dönüşüm firmalarına satmaktadırlar. Ayrıca katılımcılar görüşmeler esnasında çalıştıkları bölgeleri genel olarak yıllardır alıştıkları bölge olması, bölgeye hâkim olmaları, bölgedeki atık madde toplayıcıları ile sorun yaşamak istememeleri, yakın bölge olması ve insanların davranışlarına göre belirlediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum yıllarca aynı bölgede çalışmış olmalarından gelmektedir.

5.2.1.1 Çalışma Süreleri

Araştırma bulgularında belirtilmesi gereken önemli bir nokta görüşme yapılan katılımcıların çalışma süreleridir. Katılımcıların 13'ünün 10 saat ve üzerinde ve geri kalan 4 katılımcının ise 3 ila 7 saat arasında çalıştıkları araştırma bulguları çerçevesinde rapor edilmiştir.

K3 çalışma süreleri ile ilgili görüşlerini; "10 ila 12 saat arası çalışıyorum. Haftada genel olarak haftanın yedi günü çalışıyorum. Ara sıra bir gün çalışmıyorum. Genelde bu dinlendiğim gün Pazar oluyor. Ben kendim bugünü Pazar'a getiriyorum. Çünkü Pazar günü fazla bir şey çıkmıyor çöplerde. Sabah saat sekizden akşam 9, 10'a kadar çalışıyorum. Çalıştığım bölgeye göre belirliyorum bu saatleri. Çalıştığım bölgelerde genelde bu saatlerde çöpler olduğu için." olarak ifade etmiştir. K17 ise "Günlük 15-16 saati buluyor. Kimi zaman 17 saati de buluyor. Uykuyu pek aramıyorum. Senenin 365 günü çalışıyorum. Tatilim yok. Gece yediden sabah altı, yediye kadar çalışıyorum. Bu arada yattığım saat en fazla iki, üç saat. Ben belirliyorum. İster çıkarım ister çıkmam hesabı. Ama misal bugün sabah çıkmadım, akşam yine çıkarım. Akşam çıkmadım, sabah yine çıkarım. Günü boş geçirmem." olarak ifade etmiştir." Nitekim atık madde toplama işinde düzenli bir gelirin olmaması ve ne kadar atık toplanırsa o kadar gelir elde edilmesi açısından katılımcıların büyük bir bölümü genellikle haftanın altı günü yoğun çalışma şartları altında çalışmaktadırlar. Dinlenme günleri genel olarak bir gün olmak üzere o günü kendileri belirlemektedirler.

Katılımcıların neredeyse tamamı "kendi kendisinin patronu" olması bakımından atık madde toplama işinde rahat olduklarını dile getirmişlerdir. Bu konuda K9 "Ben belirliyorum çalışma saatlerimi. Kendi amirim kendimim. Benim amirim yoktur." K11 ise "Kafama göre çalışıyorum. En basiti şu an sizinle görüşüyorum. Arkadan bağırın bir müdürüm yok." Bir başka anlatımla atık madde toplayıcıları Dinler (2014: 45)'in deyimiyile "kendi bedeninin denetçisi gibidir". Bu anlamda herhangi bir denetim ve kontrol edilmeksizin çalışmaları bu söylemi kanıtlar niteliktedir.

5.2.1.2 Atık Madde Toplayıcılarının Karşılaştıkları Güçlükler

Atık madde toplayıcıları Türkiye'de toplam yıllık bazda evsel atıkların neredeyse tamamını geri dönüşüm sistemi içerisine sokmaları bakımından sistemin önemli aktörleri arasında yer almaktadırlar. Toplayıcılar kentsel dönüşüm projeleri ile cilalanan ve git gide küreselleşen şehirlerde görülmek istenmeyen bir grup olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda toplayıcılar suç işlemeye yakın bir grup olarak nitelendirilmektedir. Çalışmaktan başka çarelerinin olmadığını ifade eden atık madde toplayıcıları atıkların bulunduğu yerleri dağıttıkları ve mahalleleri kirlettikleri için şikâyet edilen bir hedef haline gelmektedirler. (Yardımcı & Saltan, 2007: 206-207).

Katılımcılar yaptıkları işin düşük statüsü, elde ettikleri gelirin düşük ve düzenli olmayışı, yaptıkları işin bir meslek olarak görülmemesi ve etnik kimliklerinden dolayı damgalanma gibi birçok unsurun birleşmesi sonucu kendilerini "öteki" olarak görmektedirler. Bir anlamda toplayıcılar Altuntaş'ın (2008: 54) deyiimiyle kentlerin "görünmezleridir". Günümüzde insanlar arasında var olan sınıfsal farklılıklar kapitalist bir toplum zemininde kendiliğinden var olmuştur. İşçiler bu sınıfsal farklılıklar içerisinde dünyaya gelmektedir. Bu farklılıklar sadece ekonomik olarak; kaynakların eksik olması, sermayenin ve gelirin noksanlığından ötürü oluşmaz. Var olan bu sınıfsal farklılıklar aynı zamanda sakınılan bir haysiyet ve saygı sorunudur (Dinler, 2014: 142). Yoksulluğu ciddi bir boyuta getiren bu durum maddi açıdan yaşanan noksanlık ve toplumsal açıdan yaşanan eşitsizlik olmamakta aynı zamanda bu kişiler kendileri üzerinde "duygusal sembolik şiddet" ile karşılaşmaktadırlar. Bir başka deyişle özgüvenlerini, onurlarını ve özsaygılarını zedeleyen bir şiddet altında bulunmaktadır (Kesici, 2007:138).

Atık madde toplayıcılığı bu işi yapanlar tarafından genellikle yapacakları son iş olarak ifade edilmiştir. Toplayıcıların bu düşüncesini önemli kılan husus kendilerinin başka bir işe geçmeleri için gerekli olan kültürel ve ekonomik sermayenin biriktirilmesinin güç olması nedeniyle atık madde toplama işinin çıkılamayacak bir iş haline dönüşmesidir. (Özsoy, 2012: 110). Böyle bir durumun var olması toplayıcıların her gün sokaklarda atık madde toplayarak gelir etmek zorunda olmaları ve bu durumun aynı zamanda toplayıcıların yaşadıkları birçok sorunu da beraberinde getirmesine neden olmaktadır.

Atık madde toplayıcılarının duygularını daha yoğun bir biçimde yaşamaları; atık toplama işleminin atıkların yoğun olduğu mahalle ve caddelerde yapmaları nedeniyle doğrudan insanların bakış açıları ile karşı karşıya kalmalarından gelmektedir. Toplayıcılar ile görüşme yapıldığında neredeyse hepsinin geçmiş yaşantısında insanlar tarafından kendilerine söylenen ve onların nasıl hissettiğiyle alakalı bir anısı bulunmaktadır (Dinler, 2014: 143).

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu belediye ekipleri zabıtalara ile sorunlar yaşamışlardır. Bu sorunların doğuş nedenini katılımcılar; geri dönüşüm firmalarının ve insanların kendilerini resmî kurumlara şikâyet etmesi olarak ifade etmişlerdir. Zabıtalara ve atık madde toplayıcıları arasında yaşanan bu gerilimler genellikle zabıtalara toplayıcıların çek çeklerine el koymasıyla sonuçlanmaktadır. Ayrıca atık madde toplayıcılarının işsizlik, yasal statü dışında olma, barınma, atık madde toplama araçlarının ağırlığı, sokaklarda yaşanan güvencesizlik, atık fiyatlarındaki dalgalanmalar, araçlar ile yaşanan sorunlar, apartman görevlileri ile yaşanan sorunlar ve yabancı atık madde toplayıcıları ile yaşanan sorunlar yaşadıkları diğer sorunlar olarak ifade edilebilir.

5.2.1.3 Sosyal Koruma

Gelişmekte olan ülkelerde toplumsal hiyerarşinin en alt kesiminde yer alanlar genel olarak sosyal koruma dışında kalmaktadır. Bu durum sosyal korumanın yetersizliğinden olabileceği gibi aynı zamanda bu politikaları uygulamaya ilişkin yeteri kadar çabanın gösterilmemesinden de meydana gelebilmektedir. Zira sosyal korumanın yetersiz düzeyde olması ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar ile ilişkili olmaktadır. Sosyal koruma politikalarını oluşturanların var olan sorunları geniş tanımlamaması sorunlara çözüm getirci politikaların hayata geçirilmesini engellemektedir. Bu nedenle sosyal güvenlik programları için oluşturulacak veya var olan politikaları geniş bir açıdan değerlendirmek gerekmektedir (Özsuca & Toksöz, 2003: 41). Tüm bu sebeplerden ötürü günümüzde gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik programları yoksulluk yaşayan bazı kesimlere ulaşamamaktadır. Sosyal güvenlik programları kentlerde enformel sektörde istihdam edilen insanların büyük çoğunluğunu göz ardı etmektedir (Midgley, 1993: 136). Nitekim sosyal güvenlik bireyleri çalışma hayatı ve dışından gelebilecek risk ve tehlikelere karşı

korumaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü, "iş kazası, hastalık, meslek hastalığı, işsizlik, malullük, yaşlılık, ölüm ve aile gelirinin yetersizliği" gibi durumları kişilerin sosyal güvenlik ihtiyaçları olarak belirtmiştir. Bu gibi durumlara karşı kişilerin sosyal güvenlik sistemi tarafından korunması bir insan hakkı olarak ifade edilmektedir. Bu toplumun bir kısmı için değil "toplumda yaşayan herkes" için sağlanmalıdır. Bu haklardan toplumun tüm kesiminin faydalanması da gerek ulusal gerekse uluslararası düzenlemeler ile devletin görevidir (Lordoğlu & Özar, 1998: 15-16).

Atık madde toplayıcılarının önceden farklı bir işte sigortalı bir biçimde çalışarak emekli olanların dışında atık toplama işini sürdürerek emekli olmaları ve bunun sonucunda yaşlılık aylığı almaları mümkün değildir. Çünkü hiçbir katılımcı resmi olarak yasal mevzuatta tanınmadığından sigortalı değildir. Ayrıca sigortalarını kendilerinin ödemesi durumu ise günümüzde yaşam koşullarını idame ettirmeleri açısından mümkün görünmemektedir. Görüşme yapılan katılımcılardan elde edilen veriler sonucunda katılımcıların sadece bir tanesi geçmişte belli yerlerde çalışmasından dolayı emekli olduğu için yaşlılık aylığı almaktadır. Diğer dokuz katılımcının ise yapılan gelir testi sonucunda yaşadıkları hane içinde fert başına gelirin asgari ücretin 1/3'ünden düşük olması nedeniyle Genel Sağlık Sigortası primleri Hazine tarafından ödenmektedir. Katılımcılardan altı tanesi ise hiçbir sosyal güvenceye sahip değildir. Son olarak katılımcılardan biri de herhangi bir sosyal güvenceye sahip olup olmadığını bilmemektedir. Görüşme yapılan katılımcılardan sadece iki tanesi sosyal yardım aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu iki kişiden biri gıda yardımı diğeri ise gıda ve kömür yardımı aldıklarını ifade etmişlerdir. Diğer on beş katılımcı ise gerek aynı gerekse nakdi olarak herhangi bir yardım almadıklarını belirtmişlerdir.

5.2.2 Atık Madde Toplayıcılarının Örgütlenme Deneyimleri

Enformel sektörde istihdam edilen atık madde toplayıcıları sosyal güvenlik kapsamına alınmadığı gibi son derece ağır ve sağlıksız koşullarda çalışmaktadır. Bununla beraber örgütlenme hak ve özgürlüklerini kullanamadıkları için işverenler karşısında pazarlık güçlerini eksik bir biçimde kullanmaktadırlar. Nitekim toplayıcıların örgütlenme eksikliği; "yasal ve sosyal koruma sistemi dışında kalmaları, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamamaları, kurumsal piyasalara katılamamaları ve kamu hizmet olanaklarına erişememelerine" neden olmaktadır. Örgütlenmenin önemi sadece enformel çalışanlar ve sendikalar açısından önemli olmamakta aynı zamanda toplum açısından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda sosyal bütünlük ve barışın sosyal adalet temelinde sağlanacağı ve bu yolla korunacağı önem taşımaktadır. Ancak enformel ekonominin var olması toplumdaki insanların işgücü piyasası açısından bölüştürmekte ve sosyal adaletsizliği yoğunlaştırmaktadır (Kapar, 2007: 83-90).

Atık madde toplayıcılığının kendi içinde dernek, kooperatif veya sendikalar yoluyla örgütlenmesi ve bu yolla sosyal güvenceye kavuşması mümkün olabilir. Bunun sonucunda toplayıcılığın değer gören bir meslek olması, çevre ve ülke ekonomisine katkısı giderek artan bir iş kolu ve sektör olması imkânsız değildir. Örneğin; Güney Amerika ülkelerine bakıldığında bu durum oldukça yaratıcı, üretken ve problemlerin çözüldüğü bir sisteme kavuşturulmuştur. Türkiye'de de yapıcı ve kalıcı çözümler getirilebilmesi için var olan algının değiştirilmesi öncelikli olacaktır. Bu durum genellikle atık madde toplayıcıları arasında "umutsuz" olarak görülmekte ve toplayıcılığın geri dönüşüm sistemine ait bir iş kolu olması için gereken önem gösterilmemektedir (Yardımcı & Saltan, 2007: 211).

Ankara'da 2016 yılında kurulan Sokak Atık Toplayıcıları Derneği Türkiye için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu noktada atık madde toplayıcılarını tek çatı altına toplamaya çalışan dernek önemli bir örgütlenme deneyimi olarak ifade edilebilir. Atık madde toplayıcılarının dernek kurmaları haklarını elde etmek istemeleri açısından önem taşımaktadır. Nitekim dernek üyesi katılımcıların temel istekleri

yasal statü kapsamına alınmalarıdır. Resmiyete olmak istemelerinin temelinde de sigortalı olmak istemeleri yatmaktadır. Ayrıca atık madde toplarken yaşadıkları sorunların dernek üyesi olduktan sonra daha az bir seviyeye inmesi dolayısıyla derneğin kendilerine olumlu bir etki yaptığını ifade etmişlerdir. Günümüzde bazı kamusal hizmetlerden dahi faydalanamayan atık madde toplayıcıları söz konusu örgütlenme ile çalışma ve yaşam koşullarında belli bir söz hakkına sahip olabileceklerdir (Yardımcı & Saltan, 2007: 233). Derneğe üye olmayan katılımcıların örgütlenme hakkındaki düşünceleri ise bazılarına göre olumlu bazılarına göre olumsuz bir durum olarak görüşmeler sırasında rapor edilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların olumlu düşüncelerinin altında sigortalı olmak istemeleri ve kendi çalışmalarını yürütebilecekleri belli bir alan tahsis edilmesi gibi istekleri yatmaktadır. Olumsuz düşünceler açısından bakıldığında katılımcılar böyle bir oluşuma güvenmediklerini ifade etmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan ihtiyaçlarının sınırsız ve kaynakların sınırlı olması nedeniyle atıkların geri dönüşümü dünyanın geleceği açısından önem taşımaktadır. İçerisinde birçok aktörün yer aldığı geri dönüşüm sektöründen en az payı alan atık madde toplayıcıları Türkiye’de yoksulluğu derinlemesine yaşayan insanlar olarak ifade edilmektedir. Nitekim küresel ölçekte ve Türkiye’de tüketim toplumunun izlerinin derinlemesine yaşanması atığın önemini bir o kadar görünür hale getirmektedir. Şöyle ki; günün her anında atık üretme potansiyeli olan insanların olduğu varsayılırsa atık ve geri dönüşüm ilişkisi konu gereği atık madde toplayıcıları ekseninde bir o kadar önem taşır hale gelmektedir.

Araştırma kapsamında atık madde toplayıcılarının çalışma koşulları ve örgütlenme deneyimleri incelenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda toplayıcıların atık madde toplama işine başlamasındaki temel neden ekonomik ve zorunlu nedenlerle kentlere göç eden atık madde toplayıcıları formel sektörde iş bulamadıkları için enformel sektörde çalışmaya başlamaktadırlar. Araştırma bulguları sonucunda toplayıcıların karşılaştıkları güçlükler; insanların bakış açıları, resmi kurumlar ile ilişkiler, işsizlik, yasal statü dışında olma, barınma, atık madde toplama araçlarının ağırlığı, sokaklarda yaşanan güvencesizlik, atık fiyatlarındaki dalgalanmalar ve araçlar, apartman görevlileri ve yabancı atık madde toplayıcıları ile yaşanan sorunlar olarak ifade edilmiştir. Nitekim toplayıcıların yaşadıkları en temel problem yasal statü dışında kalmalarıdır. Bu amaçtan hareketle atık madde toplayıcıları Ankara ilinde dernek çatısı altında örgütlenmişlerdir. Örgütlenme deneyimleri açısından bakıldığında dernek üyesi katılımcıların temel istekleri yasal statüde tanınmalarıdır. Dernek üyesi olmayanların örgütlenme hakkındaki olumlu düşüncelerinin altında sigortalı olmak istemeleri ve kendilerine belli bir alan tahsis edilmesi gibi istekleri yer almaktadır. Olumsuz düşünceler açısından bakıldığında katılımcılar böyle duruma güvenmediklerini ifade etmişlerdir.

Toplayıcıların atık madde toplarken yaşadıkları güçlükler göz önünde bulundurulduğunda kendileri için belirli düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bu düzenlemeler belirli bir plan çerçevesinde Devlet, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve uluslararası kuruluşlar yardımıyla hayata geçirilmelidir. Bu noktada ilk olarak atık madde toplayıcılarının yasal statü içerisinde olmaları sağlanmalıdır. Böylelikle toplayıcıların sosyal güvenlik sistemine katılımları ile enformel olarak çalışmalarının önüne geçilecektir. Bunların yanında günlerinin önemli bir bölümünü atık madde toplayarak geçiren toplayıcıların çalışma koşulları iyileştirilmelidir. Kendilerine düzenli olarak iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri verilmeli ve sağlık kontrolleri yapılmalıdır. Ayrıca toplum içerisinde atık madde kültürü yaratılmalıdır. Nitekim atık madde toplayıcılarının yaşadıkları sorunların ve zorlukların sosyal politika temelinde çözülmesi gerekmektedir. Bu amaçtan hareketle insan onuruna yaraşır çalışma koşullarının sağlanması en temel amaçlardan olmalıdır.

KAYNAKÇA

- AHMED Shafiul Azam, ALİ Mansoor, “Partnerships for Solid Waste Management in Developing Countries: Linking Theories to Realities.” *Habitat International*, 2004, ss. 467-479.
- ATAUZ Akın, GÖKÇELİ Raşit, “Enformel Sektör Üzerine “Enformel” Tezler”, *Planlama Dergisi*, Sayı: 9, 1992, ss. 22-27
- AVCI Didem, OĞUR Recai, “Çöp Toplamakla Görevli Kişilerin Sağlığı ve Grevlerinde Alınması Gereken Çevre Sağlığı Önlemleri”, *STED Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 5, 2004, ss. 178-182
- BİRKBECK Chris, “Self-Employed Proletarians in an Informal Factory: The Case of Cali’s Garbage Dump”, *World Development*, Vol.6, No: 9/10, 1978, ss. 1173-1185
- ALTUNTAŞ Betül, “Enformel Bir Emek Biçimi Olarak Sokak Toplayıcılığı, Ankara Örneğinde Sektöre ve Çalışanlara İlişkin Bir Bilgi ve Deneyim Paylaşımı”, Sayı: 112, *Toplum ve Bilim*, 2008, ss. 31-59
- AYTAÇ Ömer, “Kentleşme ve Normatif Çöküş: Enformelleşme ve İlegaliteye Kayışın Toplumsal Temeli”, *Birey ve Toplum*, Cilt:8, Sayı:1, 2018, ss. 5-29
- BAŞEL Halis, “İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 51, 2006, ss. 287-321
- BİLİR Vahide, “Çöp İşçileri ve Ankara’da Yaşananlar”, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Ekim, Kasım, Aralık, 2006, ss. 13-15
- CRESWELL John W., *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018
- ÇEKEN Gülbana, “Üniversite Öğrencilerinin Gözünden Geri Dönüşüm İşçileri (Ankara Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi Örneği), *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 1, Ocak-Haziran, 2018
- DÍAS Sonia M., “Statistics on Waste Pickers in Brazil”, *WIEGO Statistical Brief, Women of Informal Employment Globalizing and Organizing*, 2011
- EKİN Nusret, *Kayıtdışı Ekonomi, Enformel İstihdam*, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1995
- DİNLER Demet S., *İşçinin Varlık Problemi Sınıf, Erkeklik ve Duygular Üzerine Denemeler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2014
- GALLIN Dan, “Organizing in the Informal Economy”, *Unprotected Labour: What Role for Unions in the Informal Economy*, *Labour Education* 2002/2, No: 127, ss. 23-27
- GIORGI, A. (1997). The theory, practice, and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. *Journal of phenomenological psychology*, 28(2), 235-260.
- GÜLER Ahmet, HAL GÖNÇ ŞAVRAN Temmuz, *Fenomenoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji*, Editör: Serap SUĞUR, *Modern Sosyoloji Tarihi Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Ocak 2019, ss:117-142
- INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION, *World Employment Social Outlook: Trends 2019*, Geneva, 2019

- İŞİK Oğuz, PINARCIOĞLU M. Melih, *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, 8.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011
- KAPAR Recep, "Enformel Ekonomide Çalışanların Örgütlenmesi ve Sendikalar", *Çalışma ve Toplum*, 2007/1, ss. 83-117
- KARAKAS, Mehmet, "Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 2, 2010, ss. 1-16
- KAYGALAK, Sevilay, "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/ Demirtaş Mahallesi Örneği", *Praksis*, Sayı: 2, 2001, ss. 124- 172.
- KESİCİ Mehmet Rauf, "Yoksulluk Şiddet Döngüsünün Sosyal Politika Açısından Analizi", *Çalışma ve Toplum*, 2007/2, ss. 121-158
- KILINÇ İsmail, *Çöp Ekonomisi*, 2. Baskı, Ankara, Epos Yayınları, 2015
- KIRAY Mübeccel, *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1964
- LORDOĞLU Kuvvet, ÖZAR Şemsa, "Enformel İstihdam ve Sosyal Güvenlik: Sorunlar ve Perspektifler, İstanbul, *Friedrich Ebert Vakfı*, 1998, ss. 1-21
- MEDİNA Martin, "The informal recycling sector in developing countries : organizing waste pickers to enhance their impact", *Gridlines*, No. 44. Washington, DC: World Bank, 2008, ss. 1-4
- MİDGLEY James, "Social Security and Third World Poverty: The Challenge to Policymakers", *Policy Studies Review*, 1993, ss. 133-143
- NAS Peter J.M., JAFFE Rivke, "Informal Waste Management, Shifting the Focus From Problem to Potential", *Environment, Development and Sustainability*, Netherlands, 2003, ss. 337-353
- PORTES Alejandro, CASTELLS Manuel, BENTON Lauren A., "Enformelliğin Politika Sonuçları", *Planlama Dergisi*, Sayı:9, 1992, ss. 40-47
- SARI Cahide, "Formel ve Enformel Arasında: Ankara'da Atık Kağıt Toplayıcılarının Deneyimine Eleştirel Bir Bakış", *Türkiye'yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak, Türkiye'de Sınıfların Algılanışı, Temsili Sınıf Çalışmaları ve Sınıf Kavramının Kullanımına Bakış*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006
- SELÇUK, Fatma Ülkü, *Örgütsüzlerin Örgütlenmesi: Enformel Sektörde İşçi Örgütlenmeleri*, Ankara, Atölye Yayınevi, 2002
- ŞİŞMAN Yener, "Sosyal Politika Açısından Atık/Çöp ve Atık Madde Toplayıcılar", *Uluslararası Sosyal Araştırma ve Davranış Bilimleri Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2018, Antalya, ss. 137-149
- ORAN Serter, *Emeğin Sokak Hali Türkiye'de Katı Atık Toplayıcıları*, 1.Baskı, Ankara, Nika Yayınevi, Kasım, 2019
- ÖZGEN H.N., "Kent ve Çöp", *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 28, 2006, ss. 10-12
- ÖZSOY Duygu, "Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2012/2, 43, ss.105-121
- ÖZSUCA Şerife Türcan, TOKSÖZ Gülay, *Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2003
- WILSON David. C., VELIS Kostas, CHESEEMAN Chris, "Role of Informal Sector Recycling in Waste Management in Developing Countries", *Habitat International*, 2006, ss. 797-808
- YARDIMCI Sibel, SALTAN Ali, "Sokak Toplayıcılarının İş ve Yaşam Koşulları Üzerine Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, Sayı:108, 2007, ss. 206-238

EK.1 Araştırma Örnekleminin Sosyo-Demografik Özellikleri

KATILIMCILAR (ATIK MADDE TOPLAYCILARI)	YAŞ	CİNSİYET	MEDENİ DURUM	ÇOCUK	EĞİTİM DURUMU	MEMLEKET	DERNEK ÜYESİ OLUP OLMAMA
KATILIMCI 1	28	Erkek	Evli	2	İlkokul	Şanlıurfa	Dernek üyesi
KATILIMCI 2	22	Erkek	Evli	-	Ortaokul	Şanlıurfa	Dernek üyesi
KATILIMCI 3	32	Erkek	Evli	5	İlkokul	Şanlıurfa	Dernek üyesi
KATILIMCI 4	37	Erkek	Evli	1	Üniversite	Şırnak	Dernek üyesi
KATILIMCI 5	49	Erkek	Evli	4	İlkokul (Terk)	Mardin	Dernek üyesi
KATILIMCI 6	29	Erkek	Evli	-	Ortaokul	Mardin	Dernek üyesi
KATILIMCI 7	30	Erkek	Evli	1	Ortaokul (Terk)	Mardin	Dernek üyesi
KATILIMCI 8	16	Erkek	Bekar	-	Ortaokul	Adana	Dernek üyesi
KATILIMCI 9	50	Erkek	Evli	3	Lise	Mardin	Dernek üyesi
KATILIMCI 10	60	Erkek	Evli	5	İlkokul	Hakkâri	Dernek üyesi
KATILIMCI 11	31	Erkek	Bekar	-	İlkokul	Ankara	Dernek üyesi değil
KATILIMCI 12	19	Erkek	Bekar	-	Lise	Ankara	Dernek üyesi değil
KATILIMCI 13	28	Erkek	Evli	3	İlkokul	Şanlıurfa	Dernek üyesi değil
KATILIMCI 14	40	Erkek	Evli	8	İlkokul	Şanlıurfa	Dernek üyesi değil
KATILIMCI 15	48	Kadın	Evli	9	-	Gaziantep	Dernek üyesi değil
KATILIMCI 16	47	Erkek	Evli	2	-	Siirt	Dernek üyesi değil
KATILIMCI 17	33	Erkek	Bekar	-	-	Adana	Dernek üyesi değil